

оп.2, спр.155, арк.41, 45, 49, 53, 59. 24. ДАЛО, ф.121, оп.3, спр.630, арк.13. 25. Чоповський. М. Голгофа Західної України: Злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та його боротьба за волю і незалежність (1920–1953 рр.). — Львів, 1996. — С.27. 26. Діло. — 1930. — 4 лист.

І.О.Гаврилів

РОЗКОЛ В ОУН ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

© Гаврилів І.О., 2000

На основі маловідомих широкому загалу документальних матеріалів проаналізовано причини та наслідки розбрату серед членства ОУН у 1940 році.

Analyses the reasons and the consequences of the disorder among the members of the OUN in 1940 on the grounds of the documentary materials which are little known to the general public.

В історії України дуже тісно переплелася героїчне і трагічне. Аналізуючи постійну боротьбу протягом століть української нації за волю та незалежну державу, можна зробити висновок, що зовнішні чинники мали безпосередній вплив та інспірували внутрішні протиріччя, розпалюючи розбраті в нашому національному проводі, уміло застосовуючи давній імперський принцип: “Поділяй та володарюй!” Це було однією з основних причин втрати державності в минулому.

В новітній історії України особливу увагу привертає до себе розкол в Організації Українських націоналістів (ОУН), який відбувся 60 років тому в 1940 році. Слід зазначити, що на початку Другої світової війни ОУН була єдиною масовою військово-політичною силою, яка могла змобілізувати націю на боротьбу за незалежну Українську державу. Маючи дводесятилітній досвід діяльності (ОУН повстала на базі Української Військової Організації, яка була створена в 1920 році), чисельністю до 20 тис. добре вишколених і національно свідомих кадрів; успішно функціонуючу організаційну структуру, що розбудувала свої клітини на рідних землях і в середовищі української еміграції; спираючись на фінансову базу українців США та Канади; нав'язавши контакти з військово-політичними колами Литви, Хорватії, Німеччини, Італії, Англії, Фінляндії, Японії та інших держав, що лояльно ставилися до української справи. Бойове хрещення діячі ОУН отримали у березні-квітні 1939 року, захищаючи із зброєю в руках незалежність Карпатської України. Очевидно, що українсько-мадярська війна стала прологом світової бойні, привернувши увагу багатьох держав до вирішення українського питання в майбутньому устрої Європи. Минає півроку від початку світової війни, і таку сильну, спеціально змобілізовану для таких подій військово-політичну потугу поразкає розкол, який відбувся з лютого по серпень 1940 року і беззаперечно негативно відбився на тогочасному українському національно-визвольному русі.

Про причини та наслідки розколу Організації Українських Націоналістів написано чимало. Опубліковано низку організаційних документів, є багато спогадів учасників подій, з'явилася сучасна історіографія даної проблеми. Не відкидаючи впливів зовнішніх чинників, більшість дослідників схиляється до думки, що причиною розколу були насамперед внутрішні розбіжності між старшим поколінням УВО-ОУН, які здебільшого перебували на еміграції, та молодшим, т. зв. краєвиками; різні погляди лідерів – А.Мельника та С. Бандери і їх прибічників на остановку та перспективу діяльності організації в умовах розгортання війни і т.ін. Так, в Енциклопедії Українознавства стверджується: “У 1940 році стався розкол в ОУН на еміграції на тлі тактичних, психологічних та персональних розбіжностей, що почали наростати вже у 1930-х рр.” [1].

Використовуючи доступну археографічну базу та наявну історіографію, автор ставить собі за мету проаналізувати діяльність УВО-ОУН з 1920 по 1941 роки, хід історичних подій, що мали відношення до даної проблеми 60-річної давності. А також з'ясувати, які це мало наслідки в майбутньому.

Відомо, що Українську військову Організацію створили у 1920 році як “армію в підпіллі” воїни українських армій, насамперед Галицької. Враховуючи те, що деякі частини УГА з кінця 1919 року змушені були перейти до Червоної армії, вже тоді окремі воїни були завербовані московськими чекістами. Так, Сенік і Дзіковський перебували в Тернополі у складі Надзвичайної Комісії Галревкому, а пізніше перейшли в УВО. М.Дзіковський був суджений за участь у вбивстві Твердохліба, який у 1922 році на чолі групи “хліборобів” не підтримав національні політичні сили що бойкотували вибори до польського парламенту [2]. Пізніше М.Дзіковський втікає з тюрми, очевидно при допомозі поляків, безуспішно намагається втертися до Начальної Команди УВО в Берліні, а закінчує своє життя в Москві?!/ [3].

На початку 20-х років розгортається активна боротьба за суверенітет Галицької республіки. В ній беруть участь: еміграційний уряд ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем, діячі Української Національної Ради, політичні партії та їх збройна формація – УВО. Із свого боку включилися в цю боротьбу силові структури із-за Збруча, використовуючи діяльність Комуністичної партії Східної Галичини (пізніше КПЗУ). Радянський уряд інспірує т.зв. “зміновіховство”, частина галицького політичного проводу все більше схиляється до думки про можливість визволення за допомогою Радянської України. На радянське позиції перейшов і уряд Є. Петрушевича, а радянський уряд з Харкова субсидує видання деяких українських часописів у Відні [4]. Більшовицьке Головне Політичне Управління (ГПУ) вже з 1922 року отримує конфіденційну інформацію про хід таємних нарад УВО у Львові [5]. Адже начальником служби розвідки військової організації був О.Думін, який вже у січні 1920 року був одним із ініціаторів створення комуністичних гуртків серед інтернованих українських воїнів у чехословацькому таборі “Німецьке Яблонне” [6]. Архівні матеріали стверджують, що О. Думін використовував особисті амбіції Є.Петрушевича і настроював його проти Є.Коновальця [7]. Коли ж полковник Коновалець, що очолював УВО і мав беззаперечний авторитет у середовищі українських політичних кіл як в краї, так і на еміграції, рішуче виступив проти контактів з Радянською Україною, радянські спецслужби інспірували розкол в УВО. Були спроби усунути Є. Коновальця з посади голови організації. Так, у 1923 році після декількох нарад обов'язки Верховної Команди УВО мало виконувати військове міністерство ЗУНР на чолі з Я.Селезінкою. В цей час краєвим командантом військової організації стає А.Мельник. Польське командування Львівського воєнного округу-

гу доповідало, що між націоналістами та комуністами є контакти, між Львовом, Кам'янець-Подільським і Харковом постійно є контакти і курсують кур'єри [8].

У 1925 році О.Думіна виключено з УВО. Тоді група Петрушевича, до складу якої входив і О.Думін, створює Західноукраїнську Народно-Революційну Організацію (ЗУНРО). У її відозві до селян читаємо про позитивне ставлення до Української радянської республіки [9]. Організація підтримувала контакти з КПЗУ, спиралася на ідеологію Української Партії Праці, видавала “Український Революціонер”, мала деякі впливи на Волині, в Галичині в основному на Покутті [10]. У 1928 році ЗУНРО, не отримавши підтримки серед населення Західної України припинила свою діяльність. Пізніше О.Думін налагоджує зв'язки з німецькою службою розвідки, продовжуючи компрометувати чільних діячів УВО-ОУН [11].

Очевидно, що націоналісти та комуністи були непримиренними ворогами. Але спільною в їх діяльності була боротьба проти польської окупаційної влади. Поборюючи один одного, УВО та КПЗУ намагалися послабити впливи один одного в західноукраїнському суспільстві засиланням своїх агентів. Керівництво військової організації через комуністів старалися поширити свої впливи на Східну Україну. Так, агент Є.Коновальця Копач-Ковальський, колишній член ЦК КПЗУ, пізніше був особистим секретарем М. Скрипника [12]. На початку 30-х років у зв'язку з винищенням українства за Збручем частина членів КПЗУ переходять до лав УВО-ОУН [13].

У 1929 році на базі революційно-бойової УВО створюється військово-політична Організація Українських націоналістів. В першому проводі Українських Націоналістів (ПУН) було два агенти ворожих розвідок: П.Кожевников – німецької, Л.Костарів – радянської [14]. Обоє розкриті на початку 30-х років і виключені з організації. Архівні матеріали свідчать, що П.Кожевников свого часу був співробітником більшовицької ЧК [15].

Разом з тим члени УВО-ОУН вербуються і польською поліцією. В організації діють декілька польських конфідентів, українським Азефом став колишній бойовик Р.Барановський. У 1933 році він дав польській поліції цілу низку цінних даних про діяльність УВО-ОУН та її членів [16].

Репресії польської окупаційної влади призвели до великих втрат в лавах УВО-ОУН, за період з 1929 по 1932 роки змінилося 7 краєвих провідників. Українська Військова Організація мала стати військово-бойовим відділом Організації Українських Націоналістів. Але дехто з членів УВО не захотів коритися цьому. Процес злиття УВО в ОУН проходив довго і боляче. Згодом старші кадри УВО або виїжджають за кордон (О.Сеник, Р.Сушко, Я.Барановський), або після арештів відходять від активної діяльності (А.Мельник, З.Книш). На початку 30-х років до керівництва Краєвої Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях приходить радикальна молодь, яка вибирав курс на загострення протистояння з окупантами України. Головні ділянки тогочасної діяльності УВО – бойові акції та військова виховно-вишкільна праця – стали референтурами ОУН. Це відбулося у 1933 році, коли КЕ ОУН на ЗУЗ очолив С.Бандера [17].

Активна і дієва діяльність ОУН стривожила урядові кола Польщі, СРСР, Чехословаччини, Німеччини. У 1930 році поляки готували замах на керівника організації, а під кінець цього року польський уряд здійснив енергійних заходів, щоб полковник був висланий з місця свого перебування – Женеві як “небезпечний терорист”. Більшовицькі агенти Норманн, Стренк і Плянк готували замах на життя голови ОУН, але змову розкрила швейцар-

ська поліція, і терористи були засуджені. Сфабрикована ворогами антиукраїнська кампанія призвела до вимушеного виїзду Є.Коновальця у середині 30-х років із Женеви до Риму.

Тим часом КЕ ОУН на ЗУЗ, очолювана С. Бандерою, в першій половині 30-х років здійснює цілу низку гучних акцій, в тому числі успішно проводить атентати на більшовицького представника Майлова та міністра внутрішніх справ Польщі В.Перацького. Це викликало широкий резонанс як в країні, так і за її межами. В розкритті цих акцій полякам допомагали спецслужби Чехословаччині, Німеччині і, напевно, СРСР. Очевидно, що в результаті узгоджених дій Москви, Варшави, Праги та Берліну в середині 30-х років був заарештований майже весь провідний актив ОУН в Західній Україні. Викриваючи ворожі інтриги, голова ОУН наголошував: “Мені тепер йдеться про те, щоб ворогам і противникам показати, що не зважаючи на їх інтриги, ми маємо такі сильні моральні основи, що з ними їм боротися нелегко” [18].

Ще на початку 30-х років голова ОУН відзначив дві тенденції в розвитку організації: еміграційно-політичну і краєву-бойову. З часом вони починають вступати між собою у протиріччя, відбувається розходження Проводу Українських націоналістів і Краєвої Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Еміграційні політики бажають повністю підкорити собі діяльність краєвиків, обмежити їхню бойову діяльність. На це Є. Коновалець відповідав, що виключати взагалі терор з діяльності ОУН може тільки Конгрес ОУН [19]. Своє бачення проблеми розходжень в організації полковник висловив так: “На Західних Землях той рух виявляв більше радикальні тенденції, ніж це декому з нас бажане. Не виключене, що ми вже в недалекому часі опинимося супроти того руху в ролі батьків, без вирішального впливу на його дальший розвій. З того ми мусимо, як ті, що себе вважаємо Проводом – точно здати собі справу, коли одного дня можемо опинитися в досить неприємному становищі. Молодецький націоналістичний рух на Західних Землях нас не толерує, я певний, однак, що з його скріпленням і внутрішнім оформленням він, коли ми не намагатимемось знайти спільну мову, витворить свій власний провід... Не виключене, що з бігом часу ми опинимося в ролі УНР, себто станемо центром, що об'єднує соборницьку еміграцію без зв'язку і впливу на події на українських землях... Людям із наскрізь еміграційною психікою, що живуть уже 10 років у нормальних умовах культурних європейських держав, важко стояти на чолі революційного руху... [20]. Очевидно, що голова ОУН був прихильним до краєвиків.

В самому Проводі Українських націоналістів також намітився розкол. Деякі члени ПУН (Сеник, Сушко та ін.) “протиставилися авторитету Коновальця, створивши щось в роді Директорії”. Тому для того, щоб урятувати єдиний провід ОУН на чолі з Коновальцем, до Європи з Америки їде Л. Мишуга [21]. Неминучість розколу в організації передбачав і сам Є. Коновалець. Звертаючись до одного з своїх соратників він писав: “Товаришу Бойків! Зближається нова війна, що нас розділить. Ми знайдемося по обидвох боках фронту, але завжди всі мусимо змагати до одного і того самого – боротися за здійснення нашого національного ідеалу – самостійної соборної України” (1938 рік) [22].

Розширення впливу ОУН особливо непокоїло більшовицьку владу. Радянська розвідка закидає в українську націоналістичну організацію відразу декількох своїх агентів, які зуміли втертися в довір'я до керівництва ОУН, це: Хом'як-Найденко-Пригода, Приймак-Вельмуд-Норберт-Валух, Полуведько [23]. Ще на початку 1934 року до члена ПУН в Парижі М. Сціборського прийшов т.зв. “Іван Іванович”, ніби лікар з Харкова, який пропонував йому співпрацю та схилив до повернення на Східну Україну. Стривожений М.Сціборський писав в одному з листів: “Я ж Вам і Вірі (Є.Коновалець) тверджу, що маємо при собі десь

дуже близько їхню людину, яка подає їм такі відомості, які може мати чоловік лише нашого найближчого оточення. Іван Іванович знає дуже багато подробиць про членів ПУН...” [24].

Добре розібравшись в діяльності та у взаємовідносинах членства організації, більшовицька агентура вирішила завдати удару по Проводу ОУН, ліквідувавши полковника Є.Коновальця, щоб цим самим обезголовити націоналістів. Наказ давав сам Й.Сталін, обґрунтувавши це так: “Наша мета – обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і змусити цих бандитів знищувати один одного в боротьбі за владу” [25]. – Вбивство здійснив в Роттердамі 23 травня 1938 року П. Судоплатов. Впливова газета “Діло” з цього приводу писала: “Атентат на Євгена Коновальця свідчить про величезну актуальність воєнного конфлікту та про панічний страх перед ним у совітській верхівці” [26].

Після смерті Є.Коновальця Провід Українських Націоналістів очолив т.зв. “тріумвірат” – О.Сеник, Я.Барановський, М.Сціборський. Вони оголосили “усний заповіт”, який ніби залишив Є.Коновалець, за яким на пост голови ОУН рекомендувався полковник А.Мельник. Сам А.Мельник відійшов на певний час від військово-політичної діяльності. Є дані, що він на початку 30-х років входив у сенат ОУН, який був дорадчим органом в організації [27]. До вересня 1938 року перебував у Львові як адміністратор лісів митрополита А.Шептицького. Пізніше О.Сеник признається: “Я властиво витягнув Мельника з ліса і поставив його на вождя” [28]. Сам А.Мельник, будучи вірним ідеям націоналізму та шануючи пам'ять Є.Коновальця, 2 жовтня 1938 року очолив ПУН.

З часом розібравшись із справами і усвідомивши їх реальний стан, А.Мельник 22 травня 1939 року склав повноваження Голови ПУН. Пояснював це так: “Моя остання спроба ціною моєї власної особи рятувати від загибелі українську справу. Так лише і лише так треба розуміти нинішню подію” [29].

Своє бачення проблеми виклав А.Мельнику тогочасний красивий провідник М.Тураш. Він вимагав усунути О.Сеника та Я.Барановського від керівництва організацією. Сам М.Тураш загинув при загадкових обставинах, повертаючись на Західну Україну [30].

Очевидного, що в ПУН потрібно було провести кардинальні кадрові зміни. А.Мельник свій намір залишити посаду голови ОУН так і не реалізував. Також не використав можливість звільнити дискредитованих членів проводу на II великому Зборі ОУН, т.зв. Римському, який проходив 27–29 серпня 1939 року. Подальший хід подій показав, що він попав під вплив облесливих людей, йому дуже подобалося грати роль “Вождя” організації, а в майбутньому, можливо, і нації.

З початком світової війни з польських тюрем звільнилося декілька тисяч оунівців, в тому числі С.Бандера. З вересня 1939 по червень 1941 року центром української політичної еміграції стає Краків. В січні 1940 року С.Бандера та провідник КЕ на ЗУЗ Тимчій-Лопатинський в Римі зустрічаються з А.Мельником. Напередодні О.Сеник чинив перепони цій зустрічі, пропонував навіть відібрати закордонний паспорт С.Бандери [31]. В розмові з головою ПУН представники від ОУН в Україні подали своє бачення стану справ в організації та викладали власну концепцію подальшого розгортання визвольного руху. Вона зводилася до наступного: а) провести конкретні кадрові зміни в Проводі організації, усунувши тих людей, які були запідозрені в зв'язках з ворожими агентурами; б) зберегти нейтральність у війні між Німеччиною та західними державами; в) пристосувати подальшу діяльність ОУН до внутрішньої ситуації в Україні і не пов'язувати її з будь-якою стороною. А.Мельник відмовився усунути з Проводу ОУН Я.Барановського та О.Сеника, а також ствердив, що має надію на допомогу Німеччини щодо звільнення України від більшовиків.

Крім С.Бандери та Тимчія-Лопатинського на зв'язок з головою ПУН виходили інші чільні діячі провідного активу ОУН: Р.Шухевич, С.Ленкавський, Я.Стецько, Б.Кравців, М.Климишин. Після цих зустрічей вони дійшли висновку, що А.Мельник був залежний і повністю контрольований О.Сеником та Я.Барановським [32]. Тоді 10 лютого 1940 року в Кракові зішлись на нараду чільні діячі ОУН (колишні провідники і члени краєвих та окружних ексекутив) і створили Революційний Провід (РП) ОУН на чолі з С.Бандерою. В рішенні наради провідників, між іншим, з надією було сказано: “Ждемо рішення полк. Андрія Мельника, що він надалі очолює нашу боротьбу” [33]. Тобто провідний актив ОУН, членів якого згодом підтримали переважна більшість оунівців, не виступав особисто проти тогочасного голови ПУН. Щодо загальної концепції подальшої діяльності організації, то, очевидно, її важко було визначити до кінця, не передбачивши хід історичних подій в Європі в умовах розгортання світової війни. Але одне було ясним – необхідно звільнити Провід ОУН від чужоземних агентів, насамперед більшовицьких.

О.Сеник був звинувачений у тому, що співпрацював із чеською контр-розвідкою, коли у 1934 році до них попав архів ОУН у Празі. Вбивця Є.Коновальця, агент Москви П.Судоплатов згадує це і стверджує, що радянська розвідка робила спроби завербувати О. Сеника, а в середині 30-х років розвідувальні служби СРСР та Чехословаччини тісно співпрацювали [34].

До Я.Барановського не було довіри через те, що він відкрито не засудив зраду свого брата Романа. Також у вересні 1939 року до рук оунівців попав архів польської поліції, в якому були виявлені документи, що підтверджували співпрацю з ворогами Я. Барановського. Їх автентичність підтвердила компетентна комісія юристів-адвокатів у складі С.Шухевича, В.Горбового, В.Загайкевича.

Звинувачені у зраді були також інші члени ПУН – М.Сціборський, С.Чучман. Але прямих доказів того, що хтось із них є агентом чужинців, не було.

Після отримання інформації про рішення Революційного Проводу, яке А.Мельнику передав Я.Стецько. С.Бандера пише листа до полковника. В ньому пропонується “в цей переломовий момент...”: “Жду на Вашу позитивну відповідь, щоб на підставі нової дійсності спільно встановити новий лад в Організації та якнайкраще покермувати нашою боротьбою в новій політичній ситуації. Очевидно підставою мусять бути вірна оцінка й визнання нової внутрішньо-організаційної дійсності” [35]. А.Мельник відповів таке: “Я, як Голова Проводу Українських Націоналістів і керівник Українського Націоналістичного руху ставлю Вас перед Головною Революційною Трибуналом Організації Українських Націоналістів” [36].

Після цього обидва проводи поширили свої відозви, в яких кожний захищав свої позиції. Полагодити конфлікт взявся Р.Ярий (деякі дослідники, бездоказово, його звинувачують у зв'язках з німецькою та радянською розвідками). Була створена комісія у складі: Р.Ярий, І.Габрусевич, С.Ленкавський, Г.Шухевич. В її склад увійшов і О.Сеник, але на вимогу більшості змушений був вийти з неї. Комісія надіслала своє рішення, в якому наголосила, що новосформований Провід Українських Націоналістів згодом “покличе до життя окрему Юридичну Комісію, яка видасть опінію щодо всіх спірних справ організації...” На даний момент: “1. З ПУН виходять наступні її члени: Макар (Барановський), Грибівський (Сеник) й Степняк (Чучлан). 2. В склад ПУН входить РП ОУН” [37].

А.Мельник спочатку негативно поставився до рішення комісії. Але згодом погодився підписати акт примирення на запропонованих умовах.

В цей час Я.Барановський влаштовує зустріч А.Мельника з колишнім бойовиком УВО, який не був членом ОУН, З.Книшам. Згодом член мельниківської ОУН Я.Гайвас визнав, що головним архітектором і співтворцем розколу в ОУН був, власне, З. Книш: “Не раз і не два у вужчому гурті він хвалився: коли б не я, то вони були б не протиставилися Бандері!” Вони – це Голова ПУН полковник А.Мельник і його оточення весною-влітку 1940. І це правда: коли б не було Книша – не було б розколу в ОУН! У хвилини, коли вже було близько до згоди, коли старше покоління революціонерів схилилося до думки, щоб поступитися молодшому, в акцію кидався З.Книш. Він завжди був скрайній і завжди був непримиримий супроти своїх українських партнерів і противників” [38].

Член ОУН і воїн УПА Ю.Борець (Ю.Пашковський) стверджує, що З. Книш став московським агентом ще в 20-х роках [39]. Його шпигунська діяльність остаточно розвела А.Мельника та С.Бандеру і їх прибічників.

10 серпня 1940 року С.Бандера надсилає полковнику листа, в якому детально викладає свою позицію. Він з острахом передбачає: “У мене не мовкне одна страшна думка, що працю, окуплену таким зусиллям, боротьбу, що пожирає стільки жертв, може знівечити один шкідник, що закрався на саму гору“. Закликай голову ПУН: “Якщо завтра ВИ приймете слушну справу за свою і знову станете на чолі нашої боротьби і я буду за Вами знову так щиро і вповні, як усе в службі добрій справі. Те саме заявляю Вам і в імені цілого Революційного Проводу ОУН та всіх членських кадрів, якими ми проводимо” [40].

У відповідь А.Мельник звернувся до оунівського активу: “...відмежуватися від диверсії Степана Бандери та тих людей, що діють в його імені [41]. Тоді С.Бандера згодився на підпорядкування полковнику А.Мельникові. Натомість голова ПУН дав доручення звільнити з організації деяких її членів, а С.Бандеру, Л.Стецька та Р.Ярого, який підтримував більшість, піддати Революційному Трибуналові.

Фактично справа залагодження конфлікту на тому не закінчилася. Але оточення А.Мельника все більше нагнітає негативні тенденції. Так, вони проводять обшук в крилі будинку у Кракові, де мешкали соратники С.Бандери, організовують невдалі замаху на життя С.Бандери та Я.Стецька. Поширюють наклепи на опонентів, роблячи з них ворогів: “Існує сильна, непоборна, єдина Організація Українських Націоналістів, яку ворог намагається підкопати при допомозі нової провокації використовуючи також і дурнів, яких очолює пів-жидок Ярій, що прикривається комедіянською постаттю півголовка Бандери. Білогвардійська Москва в штучний спосіб підтримує при животінню скоропадчуків, Польща колись плекала сурогат націоналізму – паліївців, червона Москва намагається тепер розбити єдність націоналістичного руху при допомозі бандерчуків” [42].

В кінцевому результаті ОУН під керівництвом С. Бандери своєю активною діяльністю виходить на німецькі військові кола і з їх згоди формує в складі німецької армії два батальйони – “Роланд” та “Нахтігаль”, в яких пройшли військовий вишкіл майбутні керівники УПА. ОУН (р) організовує Український Національний Комітет, до складу якого увійшли всі наявні українські політичні сили, крім груп Мельника та Омельченка. З початком німецько-радянської війни бандерівці проголошують у Львові 30 червня 1941 року історичний Акт відновлення Української держави, який підтримало практично все населення Галичини та Волині.

Мельниківці фактично опинилися в ізоляції. Митрополит А. Шептицький надсилає листа А.Мельнику, в якому закликає визнати Українське Державне Правління (УДП) на чолі з Я.Стецьком. В свою чергу мельниківцям було запропоновано 1–2 посади в цьому

уряді. Сам полковник поширює відозву, в якій: "...готовий забути все що було, якщо тільки підпорядкуються одному проводові" [43].

Знову ж таке вирішення конфлікту не входило в плани ворогів України. Німці заарештовують С.Бандеру, Я.Стецька, С.Ленкавського та інших їх соратників, що не перейшли на нелегальне становище. Деякі мельниківці ідуть на службу до німців: З.Книш, С.Чучкевич та ін. Були випадки видачі ними бандерівців німецькому гестапо. Визначальним є те, що мельниківці ставилися до своїх опонентів як до заклятих ворогів. Ось як описує кореспондент Празької газети своє перебування в Києві восени 1941 року: "Місто украшене жовто-блакитними прапорами, як також трамваї їздять з жовто-блакитними прапорами. Справа прапорів дуже важна, бо бандерівці в Галичині змагаються завести синьо-жовті прапори, хоч правильно з історичного боку має бути жовто-блакитний. З дзвіниці мазепи Софійського Собору теж повіває жовто-блакитний прапор. Одне певне: Україна наша, бо бандерівців вже нема. В Києві досі не було з них нікого і мабуть вже не буде" [44].

Німецькі спецслужби, виконуючи волю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, проводять акції ліквідації членів ОУН. Вони сприяють поширенню відозв, в яких мельниківців називають зрадниками проголошення держави і посібниками більшовиків, а бандерівців – вбивцями [45]. В свою чергу більшовицька агентура, яка проникла в ОУН, інспірує так звані "братовбивства" – О.Сеника, М.Сціборського в Житомирі [46].

Московська розвідка дає завдання своїм агентам співпрацювати з гестапо, проводити діяльність, скеровану проти оунівців. Про дієвість комуністичної провокаційної акції в німецькому таборі описує в своєму листі до митрополита А.Шептицького, датованому 19 жовтня 1941 року, доктор М.Дзерович. "В німецькому заплілі солідні дуже виразні признаки більшовицької розкладової роботи. Знаменито закаптурені агітатори вишукують усі проблеми, ще можуть в своєму розвитку вводити розлом і роздор поміж Німецьким Народом... В першу чергу ці агітатори помітили, що між віруючими кругами війська і невіруючими партійними кругами росте з дня на день велике напняття... Вони пускають вістки, що велика частина Партії є зовсім більшовицька, та що ніхто не знає, як вона розплатиться з противниками. Вони намовляють писати жінкам до чоловіків до війська, що партія відбирає дітям змогу вчитися Божого слова. Військо – проти партії, а партія проти церкви. Збільшилось число протидержавних та противійськових саботажів. Пропаганда вищості і демократизму більшовизму порівняно з фашизмом" [47].

Тобто вищенаведені факти беззаперечно доводять, що розкол в організації Українських Націоналістів – це наслідок роботи ворожих агентур, насамперед більшовицької. Очевидно, що декілька московських шпигунів втерлися в довір'я до деяких чільних діячів організації. Також Москва протягом 20–30-х років постійно засилала в Провід Українських Націоналістів своїх агентів. Використовуючи необмежені фінансові, технічні, психологічні та інші засоби впливу, вони постійно вносили розбрат в стан націоналістів. ОУН не змогла дати цьому належну відсіч, адже її можливості були обмежені. Тільки Є.Коновалець з його авторитетом та політичним розумом та незламним характером міг цьому протистояти, тому його було ліквідовано. Натомість А.Мельник був недалекоглядним політиком з вождівськими амбіціями, як і потьмарили йому розум. Це і використали вороги, ввійшовши до нього в довіру. Подальший хід історичних подій показав правоту С.Бандери та його прибічників.

Постає питання: "Чому ж тоді після війни обидві сторони не помирилися?" Адже потрібно було проаналізувати весь хід подій та зробити належні висновки – спроби та можливості для цього були. На це питання можна відповісти словами экс-генерала КДБ,

згодом “дисидента” О. Калугіна, який в лютому 1997 року згадував: “...весь КДБ України був настроений на боротьбу проти ОУН... Україна була однією з головних складових частин Радянського Союзу, і спроби від’єднати її від СРСР вважали одним із найсерйозніших державних злочинів. І в цьому сенсі українські націоналісти були найзліснішими й прямими ворогами радянської влади... Якщо з вірменською організацією “дакнакцутюн” (існувала така організація, вона, до речі, була наскрізь просякнута радянською агентурою) ми могли знаходити спільну мову, то з українськими націоналістами це було важкувато. Але, втім, ми мали агентів і там. Вони перебували на контролі і в Москві і в Києві... У нас, в правлінні “К”, був спеціальний підрозділ, який вів справи українських націоналістів за кордоном... Керівником відділу при мені був Філімонов, а потім – Нечипоренко” [48].

Історія нас мало що вчить. Той самий метод шпигунської диверсії вбачається в останніх подіях розбрату в Народному Русі України та загадковій смерті харизматичного лідера сучасного українського національного руху – В.Чорновола. Той самий почерк грубої провокації читаємо в публікації: “Політика потребує чистих людей (До ситуації в ОУН (р))” [49], яка направлена проти лідера Конгресу Українських Націоналістів, найстарішого депутата Верховної Ради України, однієї з когорти 40-х – С.Стецько. Будьмо пильні та розумні, любімо Батьківщину, поважаймо один одного, з терпимістю віднесімося до своїх опонентів.

1. Енциклопедія Українознавства // Словникова частина. – Львів, 1996. – Т.5.– С.1865.
2. Центральний державний історичний архів /ЦДІА/ України, м.Львів, ф.371, оп.1, спр.52, арк.10, 19.
3. Гірняк Н. Останній акт трагедії Української Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1959. – С.98–99.
4. Центральний державний архів громадських об’єднань /ЦДАГО/ України, ф.1, оп.20, спр.1035, арк.213.
5. Там само, спр.1016, арк.14.
6. Там само, спр.172, арк.82.
7. Державний архів Львівської області /ДАЛО/, ф.121сч, оп.3, спр.96, арк.11.
8. ЦДІА України, м.Львів, ф.205, оп.1, спр.913, арк.2–4.
9. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.416, арк.1.
10. ДАЛО, ф.1, оп.51, спр.753, арк.3–17.
11. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С.46.
12. ДАЛО, ф.5001, оп.1, спр.12, арк. 14, 34, 97, 23, 101, 118.
13. Там само, арк.95.
14. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. На чужині. – 1949. – С.329.
15. ЦДАГО України, ф.6, оп.1, спр.60, арк.2.
16. ЦДІА України, м.Львів, ф.205, оп.1, спр.3118, арк.123.
17. Бандера С. Командир-провідник // Перспективи Української революції. – Мюнхен, 1978. – С.293–294.
18. Кордюк Б. Євген Коновалець – військовий і політичний організатор // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.962.
19. Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931–1932. – Торонто, 1981. – С.392.
20. Там само. – С.393–394.
21. ЦДІА України, м.Львів, ф.309, оп.1, спр.2044, арк.202.
22. Книш З. Б’є Дванадцята. – Торонто, б.д. – С.105.
23. Онацький Є. Шляхом на Роттердам // Життя і смерть полковника Коновальця. – Львів, 1993. – С.27, 220, 235, 286–290.
24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління /ЦДАВОВ/ України, ф.3833, оп.3, спр.1, арк.174–175.
25. Судоплатов П. Спецоперації. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы. – М., 1998. – С.39.
26. Діло. – 1938. – 31 травня.
27. ЦДІА України, м.Львів, ф.205, оп.1, спр.3118, арк.13.
28. ЦДАВОВ України, ф.3833, оп.2, спр.27, арк.39.
29. Косик В. Розкол ОУН (1939-1940): 36. документів. – Львів, 1997. – С.11–12.
30. ЦДАОВ України, ф.3833, оп.2, спр.27, арк.8.
31. Там само, арк.12.
32. Климишин М. В поході до волі. Спомини. – Детройт, 1987. – С.292.
33. Косик В. Розкол ОУН... – С.27.
34. Судоплатов П. Спецоперації ... – С.32–33, 140–141.
35. Косик В. Розкол ОУН ... – С.23.
36. Там само. – С.30.
37. Там само. – С.42.
38. Гайвас Я. За оздоровлення

основ // *Визвольний шлях*. – 1983. – № 4. – С.425–426. 39. Борець Ю. *За Україну, за її волю*. – 1998. – С.203–204. 40. Косик В. *Розкол ОУН... Додаток до листа С.Бандери до А.Мельника*. – Без вказ. стор. 41. *Там само*. – С.97. 42. *Зрив*. – 1940. – С.11, 13. 43. ЦДАОВ України, ф.3833, оп.1, спр.20, арк.3зв., 5, 11. 44. Ф.Г. *Подорож до Києва (Від власного кореспондента) // Наступ. Орган Української Націоналістичної Думки*. – Прага. 1941. – № 45. – С.5. 45. *УПА в світлі німецьких документів // Літопис УПА*. – Торонто, 1991. – Т.3. – С.182–183. 46. Микольський Ю. *Ще раз про "братовбивство" у Житомирі // Напрям*. – 1991. – № 9. – С.34–38. 47. ЦДІА України, м.Львів, ф.358, оп.3т, спр.169, арк.1–2. 48. Піховшек В. *Україна та США: співпраця політеліт чи їх взаємопро–никнення? // ПіК*. – 2000. – № 1. – С.4. 49. *Ідея і Чин*. – 1998. – №3. – С.101–107.

С.С.Яким

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Яким С.С., 2000

Розглянуто військово-політичну ситуацію на західноукраїнських землях напередодні Другої світової війни.

The military and political situation in the Western Ukrainian lands on the eve of World War II is considered.

Напередодні Другої світової війни Україна, територія якої була розчленована Версальсько-Вашінгтонською системою та входила до складу СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини, опинилася в центрі європейської політики.

Гітлерівська Німеччина, борючись за “життєвий простір”, претендувала на українські землі, Угорщина домагалася окупації Закарпатської України, Чехословаччина намагалася за всяку ціну утримати українські землі Закарпатської України, а Румунія – Бессарабію і Буковину. СРСР робив рішучі кроки, щоб під приводом “возз’єднання” українських земель загарбати їх.

Драматизм історичної ситуації полягав у тому, що багатомільйонний український народ самостійно не міг вирішити своєї долі. Вона була в руках великих держав і залежала від їх інтересів та співвідношення сил, які вершили світову політику, не рахуючись з інтересами України.

Тому в період між двома світовими війнами Україна не мала ніякого полегшення, а вела постійну боротьбу з окупантами. Особливо активним був визвольний рух в Західній Україні (Східна Україна була у складі СРСР і зазнавала жорстокого терору з боку сталінського режиму). В цей період було створено Українську військову організацію (УВО), Організацію українських націоналістів (ОУН), Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), Українську радикально-демократичну партію (УРДП), Українське